MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF*

ERDÉLYI MAGYAROK A SZOVJETUNIO KÉNYSZERMUNKATÁBORAIBAN

Kulcsszavak: *elhurcolás, láger, fogság, trauma, betegség, éhség, honvágy, halál*

Az éppen mögöttünk hagyott 2014-es esztendő az évfordulók éve volt. Az első világháború centenáriuma és az 1989-es kelet-európai rendszerváltások sok helyütt megünnepeelt negyedszázada mellett azonban egy, a nagy háborúhoz hasonló, tragikus eseményekben bővelkedő időszaknak is ekkorra esett az évfordulója. Bár a történészek általában 1945-re, az ún. „0. évre” teszik a második világháború végét és egy új korszak kezdetét, számunkra, Erdélyben ez kissé korábban, 1944 őszén, éppen hetven évvel ezelőtt következett be.

A frontátvonulás mérhetetlen szenvedéseket hozott az itt élő lakosságnak, annak nemzetiségi hovatartozásától függetlenül. Az ekkor Románia és Magyarország között megosztott régió magyar lakossága azonban a többi nemzetiséghez képest talán még inkább ki volt szolgáltatva az előrenyomuló hadseregek önkényének. A románok 1944. augusztus 23-i átállása a szövetségesek oldalára ugyanis ellenségből hadviselőtárrsá változtatta Romániát. Így az országot felszabadító Vörös Hadsereg nyugat felé való előretörésében először nem a román ún. Okiráltságban, hanem Erdélyben lépett ellenséges területre. Itt, az Észak-Erdélyben talált nagyszámú magyar lakosságot, természetes módon, ellenségnek tekintette. Ehhez nagyban hozzájárult a román politikai vezetés és hadsereg nagyarányú propagandája is, amely a szovjet csapatokkal karöltve Észak-Erdély mielőbbi visszafoglalására és annektálására törekedett. Nem csoda hát, hogy a sorozatos román feljelentések, a „*magyar fasizistákról*” Bukarestben összeállított listák hatására,¹ a szovjetunióbeli rombolásokért amúgy is bosszút állni szándékozó Vörös Hadsereg – a németek mellett – az erdélyi magyarokon vett elégtételt. Mindközben a román hadsereg által szovjet földön elkövetett pusztítások és vérengzések, az aktuális katonapolitikai kurzus miatt, háttérbe szorultak. Mindezekért a bűnbaknak nyilvánított ún. „*Horthy-fasiszta*” magyar lakosság, vagy ahogy később a magyarokra rásütötték, „*az utolsó csatlós*” kellett, hogy vezekeljen.

A szovjet bosszú leglátványosabb eszköze a civilek nagyarányú foglyul ejtése volt. Ez két nagyobb hullámban ment végbe Erdélyben: először 1944 októberében, a frontátvonulást közvetlenül követően, magyarokat és német katonáknak vélt, németes kinézetű vagy német nevű

* MURÁDIN János Kristóf (1980), dr., történész, egyetemi adjunktus, kari kancellár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Európai Tanulmányok Tanszék.
E-mail: muradinjanoskristof@yahoo.com és muradinjanos@sapientia.ro.

1 A románok által összeállított névlisták létezéséről Nagy Károly, az író Nagy István fia, állítólag személyesen a kolozsvári szovjet parancsnokságon dolgozó egyik elhárító tisztől, Borisz Polevoj írótól értesült, 1969 októberében, moszkvai látogatásakor. Lásd erről bővebben NAGY Károly: *Tanúság*. Szabadság XXVI(2014). 234. sz. (október 10.) 3.

fiúkat és férfiakat hurcoltak el, majd néhány hónappal később, 1945 januárjában, Észak-Erdély és a kelet-magyarországi részek elfoglalása után, a bányászati, partiumi és erdélyi német polgári lakosságot deportálták. E tanulmányomban – a területi korlátokból kifolyólag – csak az előbbi eseményeket fejtem ki részletesebben.

A magát „felszabadítónak” nevező Vörös Hadsereg, a magyar civilek foglyul ejtését már az észak-erdélyi harcok kezdetén, 1944 szeptemberében megkezdte. Mivel a fokozatosan kiűrt Székelyföldön viszonylag gyorsan átvonultak a szovjet csapatok, a civilek soraiban csak szórványos elhurcolások történtek. Háromszéken és a Csíki-medencében (Kézdivásárhely, Csíkszentmárton, Csíkszentkirály, Csíkszereda stb.) kb. 3000 civil magyar fiút és férfit gyűjtöttek össze és hurcoltak el mint hadifoglyot.² Továbbhaladva, a Maros völgyében (Gyergyószentmiklós, Görgény-szentimre, Görgényüvegcsűr, Magyaró, Marosvécs stb.) újabb kb. 4000 magyar civil fiú és férfi esett szovjet fogságba, elsősorban a Szalárd térségében a Maros-áttörésnél, illetve Görgényüvegcsűr mellett vívott feltartóztató harcok következtében.³

Az első, szervezett akció keretében végrehajtott, masszív elhurcolások azonban nem itt, hanem a tordai csatát követően, Tordán és Kolozsváron következtek be, 1944. október 6. és 15-e között. 1944. október 6-án Torda, majd október 11-én Kolozsvár is a nyugat felé előrenyomuló Vörös Hadsereg birtokába került. A szovjet katonák több ezer magyar civil férfit, sőt több esetben serdülőkorú fiút hurcoltak el mindkét városból többéves kényszerszolgálatra a Szovjetunióba. A Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall által vezetett 2. Ukrán Fronthoz tartozó 27. szovjet hadsereg és 18. lövészhadosztály⁴ katonái válogatás nélkül fogdosták össze az embereket. Csak Tordáról egyes források szerint több mint 700,⁵ más források szerint mintegy 400,⁶ a környékbeli falvakból (Aranyosegerbegy, Tordaszentmihály, Aranyospolyán, Bágyon, Kövend, Tordatúr stb.) pedig újabb több száz magyar fiút és férfit hurcoltak el. A legnagyobb méretű foglyul ejtésekre egész Erdélyben viszont Kolozsváron került sor, ahol 5000 civil magyar embert érintett ez az akció.⁷ A Szamos-parti várost övező falvakból (Pusztacsán, Ajton, Kolozs, Györgyfalva, Kisbács stb.) pedig újabb majdnem 1000 magyar férfit hurcoltak el.⁸

2 ILLYÉS Elemér: *Erdély változása. Mítosz és valóság*. Aurora könyvek, München, 1976. 68–69.

3 *Fehér könyv az 1944. őszi magyarellenés atrocitásokról*. RMDSZ, Kvár, 1998. 27–30.

4 NAGY Mihály Zoltán–VINCZE Gábor: *Észak-Erdély másodszori „felszabadulásának” előzményei. A román közgazdaság visszatérése és kiutasítása Észak-Erdélyből (1944. szeptember–november)*. Székelyföld IV(2000). 5. sz. 101.

5 PAPP Annamária: *Szögesdrót*. Háromszék, Sepsiszentgyörgy, 2001. 156.

6 STARK Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Lucidus, Bp., 2006. 34 (a továbbiakban STARK: *Magyar foglyok*).

7 A kolozsvári elhurcoltak pontos számát Csetri Elek (sz. 1924. április 11.) kolozsvári egyetemi tanár, egykori fogoly, 2004. április 22-i szóbeli közlésében 5000-ben állapítja meg, indokolva ezt azzal, hogy egyes oroszul tudó deportáltak kérdésére az őket őrző szovjet katonák ezt a számadatot adták meg. Interjú a szerző tulajdonában (a továbbiakban Csetri). Egy másik elhurcolt, Ercsey Gyula visszaemlékezésében (*Farkasok árnyékában. Kolozsváriak a Gulágon*. EME, Kvár, 2006.) ugyancsak 5000 körülben határozza meg sorstársainak számát.

8 Az egykori foglyok kártérítési igénylését összeállító Dáné Tibor kolozsvári jogász (sz. 1923. március 24.) 2004. április 6-i szóbeli közlésében a Kolozsvár környéki falvakban foglyul ejtettek számát, a városban elfogottakkal együtt, maximum 6000 főben állapítja meg. Interjú a szerző tulajdonában (a továbbiakban DÁNÉ).

Ezt követően, a trianoni határ felé továbbvonuló Vörös Hadsereg ugyan folytatta a civilek foglyul ejtésének gyakorlatát, viszont távolról sem olyan mértékben, mint Torda és Kolozsvár esetében. Feltételezhetően a Szilágyságban és a Partium területén vívott sorozatos magyar–német halogató harcok utóhatásaként, 1944. október második felében esetenkénti, rassziaszerű foglyul ejtési akciókra került sor, Zilahon és környékén (Varsolc, Szilágysomlyó, Szilágynagyfalu), Nagyváradon és a közeli településeken (Élesd, Margitta, Szalárd), valamint Szatmárnémetiben és az azt övező kisvárosokban, illetve falvakban (Ákos, Erdőd, Nagykároly, Kaplony stb.). A legmerészebb becslések szerint is, e nagy kiterjedésű területről összességében maximum 5–6000 magyar embert vihetek el. Ez esetben kimondottan csak a civil ruhába öltözött, német vagy magyar katonáknak hitt, szovjet szemszögből „partizángyanús elemek” lekapcsolásáról volt szó. Ez, mindent egybevetve is, Észak-Erdély teljes nyugati területén alig haladta meg az egyedül Kolozsváron foglyul ejtett magyarok számát.

Összességében nézve elmondhatjuk, hogy 1944 szeptember–októberében, Észak-Erdélyben kb. 20 000 magyar polgári lakos eshetett szovjet fogságba, akiknek igen nagy aránya, mintegy 25%-a a harc nélkül birtokba vett Kolozsváron.

Miért történt mindez, mi oka lehetett ennek? – kérdezhetjük. Az elhurcolásoknak máig sincs minden kétséget kizáró, egyértelmű magyarázata. A körülményeket tekintve, úgy vélem, hogy a hadi események több fejleménye is oda vezethetett, hogy ez az elsőre érthetetlennek tűnő deportálás bekövetkezzen. Valószínűleg sokban hozzájárult ehhez az a tény, hogy Kolozsvár volt az első igazán nagy város, amelyet a hazájukat felszabadító és idegen földre lépő szovjet csapatok elfoglaltak. Mint már szó volt róla, a románokat 1944. augusztus 23-a után a Szovjetunió többé már nem tekintette ellenségnek. Ez pedig a maga során az ekkor még markánsan magyar többségű Kolozsvár geopolitikai helyzetét is radikálisan megváltoztatta. Egy, most már szovjet szövetségben álló s így Magyarországgal szemben nyíltan ellenséges állam közvetlen szomszédságában fekvő határváros lett.

Miután a honvéd-alakulatokat és az utolsó menekülteket szállító vasúti szerelvény 1944. október 10-én elhagyta Kolozsvárt, egyes házakra „*Casă românească*” (Román ház) feliratú táblákat függesztettek ki. Ezek a másnap bevonuló Vörös Hadsereget és az annak árnyékában, október 13-án megjelenő román katonaságot⁹ lettek volna hivatottak figyelmeztetni arra, hogy az új hatalom számára megbízható, annak berendezkedését elfogadó és elősegítő emberek várják ott az új idők eljövételét. Nem csoda, hogy a bevonulást követően, október 12. és 15. között végrehajtott razzia¹⁰ során foglyul ejtettek szinte kizárólag csak magyarok voltak, román embert elvétele is alig lehetett találni közöttük.

A szokatlanul nagyméretű elhurcolások végrehajtásában a szovjet alakulatok legfőbb motivációja kétségtelenül a bosszú és a kollektív felelősségre vonás volt. Az a vágy hajtotta őket, hogy Németország szövetségeseit példaszerűen megbüntessék. A tömeges deportálások előzményei 1943-ig nyúltak vissza, amikor a magyarokkal szemben a kollektív bűnösség vádja először jelent meg hivatalos formában. Ebben az értelemben Sztálin Nagy-Britannia kormányához 1943. június 7-én írott levelében így fogalmazott: „*A szovjet kormány úgy véli, hogy*

⁹ BALOGH Edgár: *Hatalomváltás Kolozsvárt 1944-ben*. Korunk III(1992). 10. sz. 113.

¹⁰ DÁNÉ.

azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott [...], a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak, de kisebb-nagyobb mértékben a magyar népnek is viselnie kell”.¹¹

Ez az álláspont szilárdult meg Eduard Beneš száműzetésben levő csehszlovák elnök Sztálinnal és V. M. Molotov külügyi népbiztossal 1943. december 12. és 18. között Moszkvában folytatott tárgyalásai során. A szovjet–csehszlovák szerződés, valamint a Németországgal és Magyarországgal szembeni, háború utáni álláspont megbeszélésekor, a december 14-i, második összejövetelen – amelyen Sztálin nem vett részt – Molotov egyszerűen kijelentette: „A magyarokat meg kell büntetni!”.¹² Ezt követően, december 18-án, a Kremlben Beneš, a Sztálinnal folytatott tárgyalásairól beszámolva, felszólalásában így vélekedett: „Sztálin a magyarokkal kapcsolatban a legélesebb kifejezésekkel élt. Ők állítólag még a németeknél is rosszabbak [...]”.¹³ A tárgyalások végkövetkeztetésében leszögezték: „Mindkét fél elismeri, hogy Magyarország nagy felelősséggel tartozik a háborúért [...]”. Ugyanakkor Romániával kapcsolatban azt állapították meg, hogy: „[...] a román népet, ellentétben a rendszerrel, amely őt a háborúba bevitte, nem terheli közvetlen felelősség a háborúért”.¹⁴ Érdekes módon, ez a végkövetkeztetés akkor fogalmazódott meg, amikor 1943-ban, a 2. magyar hadsereg hazaszállítása után, Magyarországnak szovjet területen csak kisszámú és gyengén felszerelt megszálló csapatai voltak. Ezzel ellentétben Románia két teljes hadsereggel vett részt a keleti front csatáiban.

Az a tény, hogy Románia 1944. augusztus 23-án áttért a szövetségesek oldalára, míg Magyarország tovább folytatta az előrenyomuló Vörös Hadsereggel szembeni kilátástalan harcot, még inkább felbőszítette Sztálint. A Generalisszimusz most már teljességgel a magyarok ellen foglalt állást. Ez tükröződik az 1944. szeptember 12-én megkötött szovjet–román fegyverszüneti egyezményben is, amelynek 2. pontja, a román példa láttán kiugrásra készülő magyarokat, változatlanul, a németekkel együtt ellenséggént kezelte. Az idézett szöveg szerint: „Románia kormánya és főparancsnoksága kötelezi magát Németország és Magyarország Románia területén található fegyveres erőinek lefegyverzésére és internálására, valamint az említett államok ott tartózkodási hellyel állampolgárainak internálására”.¹⁵ Ez gyakorlatilag az egész erdélyi magyarságra vonatkozott, és ennek a román kormány igyekezett is eleget tenni. Ezt bizonyítja a több ezer magyar férfi elhurcolása a földvári és a Târgu Jiu-i haláltáborokba,¹⁶ és ugyanúgy a szovjet fogolyszedési akciók támogatása, amit a románok listák és feljelentések által tettek.¹⁷

11 GOSZTONYI Péter: *Vihar Kelet-Európa felett*. Népszava, Bp., 1990. 152–153.

12 Uő: *Háború van, háború*. Népszava, Bp., 1989. 26.

13 Uo. 32.

14 BENKŐ Levente: *Székelgyolgota*. Háromszék, Sepsiszentgyörgy, 2003. 12.

15 *Orosz–román fegyverszüneti egyezmény, Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása, orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény*. A Józsa Béla Athenaeum Kiadása, Kvár, 1945. 4.

16 A romániai haláltáborokról lásd BENKŐ: *i. m.*; BEKE György: *Haláltábor Földváron*. Szabadság III(1991). 139. sz. (július 19.) 3.

17 A magyarok elhurcolásában a helyi román lakosság és a Maniu-gárdisták szovjetekkel való összejátszásáról egyebek mellett lásd bővebben VINCZE Sándor: *Pokoljárás*. Szabadság III(1991). 9. sz. (január 16.) 3; BALOGH: *i. m.* 113; NAGY-VINCZE: *i. m.* 108; NAGY Károly: *Felszabadulás!? Szabadság XIV(2002). 101. sz. (május 8.) 3*; NAGY László: *Szovjet felszabadítás, hadifoglyok, munkaszolgálat*. Szabadság XIV(2002). 135. sz. (június 17.) 3; ERCSEY: *i. m.* 4–5, 8.

Mindemellett ok lehetett a tömeges foglyul ejtésekre az is, hogy Malinovszkij marsall és tábornoktársai Sztálin előtt nagyszámú „hadifogollyal” akarták igazolni azt, hogy csapataik előrenyomulásának megtorpanását nagy erőket felvonultató ellenállás okozta. A Generalisszimusz ugyanis november 7-ére, a szovjet forradalom 27-ik évfordulójára már Budapestet szerette volna bevenni. Ezt a tervet hiúsította meg a német–magyar csapatok több héten át tartó heves ellenállása Tordánál. A kisszámú foglyul ejtett honvéd és német katona viszont nem indokolhatta a 2. Ukrán Front erőfölényben levő, gépesített egységeinek majdnem egy hónapos feltartóztatását. Ezért kellett a hiányzó hadifogoly létszámot magyar katonaként feltüntetett civilekkel pótolni.

Az elhurcolásokhoz még nagymértékben hozzájárult több román politikus szovjet hadvezetésnek adott azon tanácsa is, hogy a magyarság tömeges deportálásával „tisztítsák” meg a „fasisztáktól” a front mögöttes területeit. Azt ajánlották, hogy Kolozsváron fogassák el a 15 és 55 év közötti férfiakat, mert ezek „fasiszta” német és magyar katonák, akik a tordai front áttörése után visszahúzódtak a városba, és civil ruhába öltözve szabotázsakciókra készülnek.¹⁸ Megerősíteni látszik e feltevést, hogy az elhurcoltak között sok volt a szóke, németes kinézetű (Kovács Károly református kollégiumi diák esete),¹⁹ vagy jellegzetesen német nevű (Schweier Nándor kolozsvári kereskedő példája)²⁰ fiú és férfi. A bevonuló Vörös Hadsereg parancsnoka, az ukrán területeken már korábban tapasztalt intenzív háborús partizántevékenységtől tartva, minden bizonnyal így akarta elejét venni egy, a frontvonal mögött kialakuló kaotikus helyzetnek.

A fegyverforgatásra képes magyar férflakosság egy részének elhurcolásával a szovjet katonai parancsnokság egyúttal az észak-erdélyi területeken felerősödő magyar–román konfliktusnak is gátat akart vetni. Erre ugyanis egyre több jel utalt. A román nacionalisták mozgolódása veszélyes helyzetet teremthetett. A Iuliu Maniu vezette Nemzeti Parasztpárt (PNȚ) és a Nemzeti Liberális Párt (PNL) 1944 őszén sajtóhadjáratot indított az erdélyi magyarok ellen. Állásfoglalásaikban azt hangoztatták, hogy a magyarság kollektíven bűnös, és hogy úgy kell elbánni vele, mint bűnös néppel.²¹ Ebben a hangnemben, valóságos genocídiumot követelve, Ion Bozdog Maros megyei prefektus 1944. szeptember 28-án így nyilatkozott: *„Hajtbatatlan vagyok, mint az öreg Cato, és nem szűnök meg ismételni: Teljes és azonnali leszámolás a magyarokkal! Most vagy soha! A magyarok által bemocskolt erdélyi földön mától fogva csak egyetlen nemzetnek van létjogosultsága: a románnak. Ne legyen nyugta a román szívnek, és a román férfi karja ne engedje el a fegyvert mindaddig, amíg Erdélyt meg nem tisztítottuk ettől a nemzettől.”*²²

Hiába hangoztatta egy brassói tízezres népgyűlésen dr. Teofil Vescan, Kolozs vármegye új főispánja, hogy *„az erdélyi nép szerencsétlenségéért nem az egész magyar nép bűnös”,*²³ és hiába figyelmeztetett az Ekésfront lapja a *Plugarii*, hogy *„ne egy egész nép, hanem csak a bűnösök bűn-*

18 SZABÓ György: *Kolozsvári deportáltak az Uralban*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kvár, 1994. 25.

19 Interjú Kovács Jolánnal, az elhurcolt Kovács Károly feleségével. Kolozsvár, 2004. március 31. A szerző tulajdonában.

20 Interjú Schweier Ágnessel, az elhurcolt Schweier Nándor leányával. Kolozsvár, 2004. március 23. A szerző tulajdonában (a továbbiakban SCHWEIER).

21 Népi Egység I(1944). 4. sz. (október 25.) 2.

22 ERCSEY: i. m. 9.

23 Világosság I(1944). 3. sz. (október 20.) 1.

tetését kérjük”.²⁴ A Kolozsvárról és Erdély más városaiból a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolt magyar férfiak ezreinek sorsán – a foglyok reményeivel ellentétben – még az 1945. január 20-án Moszkvában megkötött szovjet–magyar fegyverszüneti egyezmény sem változtatott. A rabok nem tudhatták, de a szabadon bocsátás valójában a magyarországi szovjet befolyás és pozíció megerősödésének lett idővel a függvénye.²⁵

A szovjet vezetés ugyanakkor igyekezett a fogságba hurcolt embereket minél tovább munkatáborokban tartani. A Szovjetunió óriási, 22 milliót elérő háborús embervesztesége és az elszenvedett hatalmas anyagi károk, az ország újjáépítésének igénye és az égető munkaerőhiány, szovjet szemszögből önmagában is indokolta az ingyen munkaerő felhasználását.²⁶ Sorukat illetően, a foglyok kérdéseire, maguk az orosz örök is általában erre hivatkoztak.²⁷ Ezt példázza az is, hogy az elfogottak közül néhány öreg, munkaképtelen embert elengedtek.²⁸

Bármi volt is az oka e tragikus eseménynek, tény, hogy Kolozsvár magyar lakosságát szó szerint megtizedelték. Mások mellett az erdélyi magyar közélet olyan fontos személyiségeit hurcolták el, mint: dr. Mikó Imre kisebbségjogász, országgyűlési képviselő, az Erdélyi Párt országos politikai főtitkára, Kiss Jenő író, dr. Erdő János későbbi unitárius püspök, Járosi Andor evangélikus esperes, író, Mikecs László történész, dr. Nagy Tibor ügyész, Bartha Ignác, Decsy István és Hunyadi János ügyvédek, dr. Jancsó Béla orvos, Józsa Lajos vegyész, dr. Kovács Zoltán fizikus, docens, Pikéthi Károly történész, Faragó József, dr. Árvay József, Haáz Ferenc és Sándor Gábor néprajzkutatók, ifj. Márton József festőművész, Turóczi Tibor színész stb. De a foglyul ejtettek között volt a nagynevű kolozsvári Református Kollégium tanári karának szinte valamennyi férfitagja is: Ádám Zsigmond, Bartalis József, Bodrogi János, Fazekas Gyula, Fejér Miklós, Finta Zoltán, Kovács Zoltán, Maklári Ernő, Máthé János stb.

A Kolozsvárról elhurcoltak közül eddig általam feltárt 724 név alapján felállítható társadalmi rétegződésük keresztmetszete. Eszerint a civil foglyok 24%-a munkás volt, 18%-a kisiparos, 16%-a értelmiségi (1 evangélikus esperes, 9 pap, 2 történész, 4 néprajzkutató, 7 egyetemi és 17 gimnáziumi tanár, 7 egyetemi hallgató, 9 jogász, 4 író, 4 újságíró stb.), 14%-a szabadfoglalkozású, 14%-a mezőgazdász, 8%-a kereskedő és nem kevesebb mint 6%-a gimnáziumi diák!

A foglyul ejtések első napján, október 12-én egyszerűen az utcáról²⁹ vagy a munkahelyükről³⁰ szedték össze a magyar férfiakat. Elhurcolták a vörös karszalagos városi őrség szá-

24 Uo. 37. sz. (december 1.) 1.

25 STARK Tamás: *Magyar zsidók szovjet fogságban*. História XVI(1994). 2. sz. 12 (a továbbiakban STARK: *Magyar zsidók*).

26 Lásd erről MURÁDIN János Kristóf: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on = RODOSZ Konferenciakötet 2009*. RODOSZ–Clear Vision, Kvár, 2009. 304.

27 A fogságba ejtés indoklásáról lásd bővebben PAPP: *i. m.* 149.

28 MURÁDIN János Kristóf: *Kolozsváriak keresztútja az Urálban 1944-ben*. Rubicon XV(2005). 2–3. (152–153.) sz. 119.

29 Így esett fogságba sok más sorstársával együtt Bakó Mihály kenyérkihordó a Széchenyi téren, ahova szekerekkel kenyérért ment. Interjú Fodor Eszterrel, Bakó Mihály leányával. Kolozsvár, 2004. március 23. A szerző tulajdonában.

30 A munkahelyén, Honvéd utcai műhelyében fogták el Sáska Pált október 12-én délelőtt. Interjú ifj. Sáska Pállal, az elhurcolt fiával. Kolozsvár, 2004. április 5. A szerző tulajdonában. Hasonlóképpen Denderle József paptanárt a Zágoni Mikes Kelemen piarista iskolában levő irodájából hurcolták el

mos tagját,³¹ a helyreállításon dolgozókat a gyárak udvaráról, s elfogtak járókelőket is.³² Miután ennek híre ment, és az emberek igyekeztek otthon elrejtőzni, a katonák sorra járták az utcákat. Szemtanúk elbeszélése szerint gyakran román szomszédok vezetésével³³ otthonaikból³⁴ tereltek össze a magyar fiúkat és középkorú férfiakat. A feljelentők között emlegették Gheorghe Onişoru kolozsvári román konzult és Aurel Milea helyi ügyvédet. Erre azonban minden kétséget kizáró bizonyíték egyelőre nincs.³⁵

Az elfogott embereket az orosz járőrök a városi törvényszék fogdájába kísérték.³⁶ A következő napokban több száz fős csoportokat indítottak közülük útnak gyalogosan Tordára. Az első ilyen csoport október 13-án, a délutáni órákban,³⁷ az utolsó 18-án hajnalban hagyta el a várost.³⁸ A tordai állomáson általában ötven-hatvan, de volt úgy, hogy hetven embert is betuszkoltak egy-egy marhavagonba, útnak indítva őket Brassó, majd Focşani felé.

Mintegy két-három hét után, a focşani-i gyűjtőtáborba beérkező szállítmányokat áttették a szélesvágányú orosz vasúti pályára, és elindították a Szovjetunióba. Focşani-ból Iaşi felé haladva a szerelvények a Pruton át jutottak orosz földre, majd különböző szovjet fogoly- és munkatáborok felé vették az irányt.³⁹ A kolozsvári deportáltak zömét Csernovicon, Kijeven, Moszkván, Kujbiseven és Cseljabinszkon át az Urál-hegység déli lábainál elterülő erdei munkatáborokba vitték. Ezek a légerek általában egymáshoz közel estek, körülvéve az alábbi nagyobb városokat: Cseljabinszk, Magnitogorszk, Asa, Salasova, Beloreck, Karpacsova, Minjar, Kistim, Karabas, Nyizsnyij Tagil, Ufa, Ufalej, Kopejszk és Tvarájá Platyina. A sors furcsa fin-tora, hogy ezek a helységek éppen Baskíriában, a magyar őshazában voltak. Kivételesen néhány foglyot az Azovi-tenger melletti Taganrogbá irányítottak.⁴⁰ Másokat ukrainai munkatáborokba, elsősorban Nyikolajevbe (ma: Mikolajiv)⁴¹ vagy a Donyeck-medence szénbányáiba szállítottak.

október 13-án. Interjú Holok Péterrel, Denderle József unokaöccsével. Kolozsvár, 2004. március 22. A szerző tulajdonában.

31 A városi őrseg újdonsült tagjaként került fogságba Csetri Elek és Szentpéteri László egyetemi hallgató, illetve Székely János tűzoltó, akik a Nemzeti Színházat őrizték. Interjú Csetri Elek (sz. 1924. április 11.) kolozsvári egyetemi tanárral, egykori elhurcolttal. Kolozsvár, 2004. április 22. A szerző tulajdonában.

32 NAGY-VINCZE: *i. m.* 107.

33 Csutak Béla 1945. október 10-i levele Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztériumi iratok, XIX-J-1-a, 61. doboz, IV-138. csomó, 40.821/Bé.

34 Számos hasonló eset között a Bethlen utca 27. szám alóli lakásából hurcolták el október 13-án Bérces Albertet is. ERCSEY: *i. m.* 38.

35 NAGY-VINCZE: *i. m.* 108.

36 SZABÓ: *i. m.* 24.

37 Interjú Mile József (sz. 1923. augusztus 27.) felsőzsuki postamesterrel, egykori elhurcolttal. Kolozsvár, 2004. március 25. A szerző tulajdonában.

38 Körmendi Lajos és Bérces Albert visszaemlékezése. ERCSEY: *i. m.* 37–38.

39 VINCZE Sándor: *Pokoljárás. Szabadság* III(1991). 14. sz. (január 23.) 3.

40 SCHWEIER.

41 Interjú Dózsa Sándorral (sz. 1930. március 11.), az egykori elhurcolt Dózsa János öccsével. Kolozsvár, 2003. február 6. A szerző tulajdonában.

A kényszerszolgákra hurcolt civilek státusa és így sorsa is megegyezett a fogságba esett honvédekével és német katonáéval. Őket is, akárcsak az utóbbiakat, „hadifoglyoknak” tekintették.⁴² Ám a civilek deportálása teljességgel jogtalan volt. Ellentmondott mind az 1907-es, még a cári Oroszország által szorgalmazott, hágai hadifogoly-egyezménynek, mind az 1929-ben megkötött genfi hadifogoly-konvenció előírásainak. Ezek ugyanis tételesen tiltották, hogy háborús konfliktus esetén a polgári lakosságot más állam területére kényszerszolgákra hurcolják.⁴³

A szovjet állam vezetői tudatában voltak a törvényszegéseknek. Sztálin, hogy a nyugati szövetségesek tiltakozását elkerülje, a civilek deportálását és fogva tartását nem a hadsereg, hanem a hírhedt titkosszolgálatra, az NKVD-re (Narodnij Komisszariat Vnutrennyik Gyel, azaz Belügyi Népbiztosság) bízta. A szovjet propaganda az egész akciót úgy állította be, mint „fasiszták” és „partizánok” elleni jogos fellépést. Így a foglyokat a hadseregtől hamarosan át is vette az NKVD Hadifoglyokkal és Internáltakkal Foglalkozó Főigazgatósága (az IPVI NKVD SzSzSzR).⁴⁴

Nem kétséges, hogy a kolozsvári razziaszerű tömeges deportálás egy központilag irányított, szervezett akció része volt. Ez onnan is kiderül, hogy a szovjet városparancsnok az elhurcoltak ügyében vele külön-külön tárgyaló kolozsvári magyar kommunista és szociáldemokrata vezetőknek: Balogh Edgárnak, Demeter Jánosnak, Lakatos Istvánnak és Katona Szabó Istvánnak is kitérő választ adott. Utóbbival tolmácsa útján egyszerűen azt közölte, hogy „*a foglyok nem tartoznak a városparancsnok hatáskörébe.*” Lakatos Istvánnak pedig ezt mondta: „*Kérem, higgyék el, hogy ez nem tőlem függ.*”⁴⁵

Amíg a háború tartott, a foglyok nem írhattak és nem kaphattak levelet. A tábori posta még ezután sem indult be rögtön, csak 1946 elejétől működött. A levélváltás viszont mindvégig rendszertelen maradt és gyakran igencsak késedelmes volt.⁴⁶ Mégis nagyon nagy jelentősége volt! A hazaküldött betegek közvetítette híreken kívül ugyanis ez jelentette a foglyok számára az egyetlen kapcsolatot az otthon maradottakkal. A tábori posta sokak számára a túlélés egyik szimbólumává magasztosult.

Eleinte a kiosztott levelezőlapokra hosszabb szöveget is írhattak, később – hogy a cenzorok munkáját megkönnyítsék – csak tíz sort, legfeljebb huszonöt szót engedélyeztek. A találékonyabbak a rövidebb szavakat összeírták, hogy leveleik minél hosszabbak legyenek.⁴⁷ A tábori levelezőlapokat a cenzúra moszkvai központjában ellenőrizték, s onnan küldték tovább a címzettekhez. Ugyanígy, a foglyoknak szóló leveleket is, a kézbesítés előtt Moszkvában átvizsgálták. Címzettként a foglyok a moszkvai Vöröskeresztet kellett, hogy megjelöljék, mely szervezet a tábori postát irányította. A láger szó sosem szerepelhetett a levelezőlapokon, helyette mindig „postafiókot” írtak, amelynek száma a valóságban a foglyotábor száma volt.

42 STARK: *Magyar zsidók* 22.

43 Uo. 24.

44 KURT RIEDER: *A koncentrációs táborok története*. Vagabund, [Bp.,] 2001. 57; NAGY-VINCZE: i. m. 107; KORMOS Valéria: *Az eltűnt jóvátétel*. Magyar Nemzet LXVII(2004). 85. sz. (április 3.) 5.

45 KATONA SZABÓ István: *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944–1948.)* I. Magvető, Bp., 1990. 41.

46 ZSIGMOND József: *Apám nyomán Szibériában*. Mentor, Marosvásárhely, 2002. 89–90.

47 PAPP: i. m. 56, 164.

A szovjet táborvilágban uralkodó rossz munkakörülmények és az ingyenes munkaerőnek tekintett foglyok túlzott fizikai megterhelése miatt, az elhurcoltak közül nagyon sokan elpusztultak. Főleg a rettenetesen hideg orosz telek tizedelték meg a foglyok sorait. A legnehezebb az első, 1944–1945-ös tél volt. A táborvezetők ekkor még nem ismerték a foglyok munkabírását, és lehetetlen normák teljesítését követelték tőlük. Másrészt, a deportáltak sem szoktak még hozzá a táborbeli körülményekhez, a néha $-40\text{ }^{\circ}\text{C}$ alá süllyedő hőmérséklethez. Nem csoda hát, hogy ijesztően magas volt közöttük a halálozási arány. Az Asa melletti 130/5-ös lágerben az eredetileg 900 fogolyból 1945. február közepére már csak 160–180 végsőkig legyöngült ember maradt életben. Az elhalálozási arány itt elérte a 82,2%-ot.⁴⁸ Más táborokban, ahol jobbák voltak a körülmények, ez az arány is alacsonyabb volt.

Számításaim szerint, összességében, az 1944 őszen elhurcolt erdélyi magyarok majdnem egyharmada, mintegy 5000–6500 fő, s ezen belül 1600–1800 Kolozsvárról elhurcolt pusztulhatott el a többéves fogságban.

Az elhalálozásnak több oka volt. A már említett rossz munkakörülmények és a zord, olykor extrém időjárás mellett a foglyok életére a folytonos túlhajszolás jelentette a legnagyobb veszedelemet. Ha a norma teljesítése elmaradt, kegyetlen büntetések következtek, és a megfelelő orvosi ellátás hiánya a halál újabb oka lett.⁴⁹ Ugyanakkor a rendszertelen és mindig elégtelen táplálkozás a foglyok mindegyikénél a szervezet legyengüléséhez vezetett. Élelmzésüket elvben a Vörös Hadsereg által még 1941. június 23-án kiadott rendelkezések szabályozták. Ezek szerint a napi fogoly fejadag: 600–750 g rozskenyér, 90 g kása, dara, 600 g burgonya és zöldség, 40 g hús, 120 g hal és 20 g cukor kellett volna, hogy legyen.⁵⁰

A valóságban azonban a szovjet táborvezetők ennek az eredetileg előírt mennyiségnek a felét sem osztották ki a foglyoknak. Ez tűnik ki például a Német Vöröskereszt által a túlélők beszámolóí alapján az 1946–47-ben kapott fejadagokról készített felmérésből is. Eszerint a foglyok naponta csak: 400–600 g rozskenyeret, 50–100 g kását és darát, 600–830 g burgonyát és egyéb zöldséget, 20–30 g húst, 70–75 g halat és 10–17g cukrot kaptak.⁵¹ Ez azonban megtévesztő lehet, hiszen egyes táborokban ennél is sokkal rosszabb volt az élelmzés. Ráadásul az 1944–1945-ös adatokról nincsenek források, a háborús élelmiszerhiány miatt pedig azok csak kisebbek lehettek. Hiszen a legrosszabb időszak éppen 1944–45 tele volt, amikor a nagyszámú fogoly étkeztetésére a néhol még építés alatt álló táborok nem voltak felkészülve. Jó példa erre a salasovai 6-os számú erdei láger, ahova sok erdélyi magyar került. Itt az 1945-ös évben a foglyok naponta csak 200 g kenyeret és mellé egy kevés híg levest vagy rossz minőségű kását kaptak. Halat vagy zöldséget egyáltalán nem osztottak.⁵²

A hiányos és egyoldalú táplálkozás, a túlszűfolt barakkokba elhelyezett, legyöngült és a személyes higiénia sokszor legelemibb feltételeit is nélkülözni kénytelen foglyok tömegeiben

48 SZABÓ: i. m. 73.

49 RIEDER: i. m. 60.

50 V. P. GALICKIJ: *Vengerskije voennoplennie v SSSR. Voennno Isztoricseszkiy Zsurnal* XXX(1991). 10. sz. 45–47.

51 Hedwig FLEISCHACKER: *Die Deutsche Kriegsgefangenen in der Sowietunion. Der Faktor Hunger = Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges*. III. München, 1965. XXX–XXXI.

52 ERCSEY: i. m. 32.

járványos betegségek megjelenéséhez vezetett. A halálos, gyakran megállíthatatlan járványok olykor a táborok szinte összes lakóját elpusztították. A leggyakoribb betegségek között említhető: a gyomorsikulás, a fertőző hasmenés, a vérhas krónikus gyomorhuruttal, a flekktífusz, a malária, a szívbillentyű-gyulladás, agy- és mellhártyagyulladás, valamint a disztrófia vagy végelgyengülés.⁵³ Ez utóbbinak több fokozata volt, a négyes, ötös és a hatos súlyossági csoportba tartozókon már nem lehetett segíteni.⁵⁴ Ezek mellett a foglyok télen-nyáron szenvedtek a tetvektől és a poloskáktól, s gyakran meg is rühösödtek.⁵⁵

Néha a legbanálisabb balesetek miatt is meghaltak emberek, olyan okokból, amelyek normális körülmények között semmiképpen sem vezettek volna ilyen tragikus véghez. Egy ilyen esetet ír le igen érzéketesen Harmati Miklós *Kegyetlen élettapasztalat. A Közel múlt árnyékában 1944–1948* című, 1997-ben írt, eddig még ki nem adott, kéziratosszá emlékezésében. Az Urál-hegységbeli Novi Salasova lágerének kórházbarakkjában lábadozó Harmati Miklós édesapja halálát így élte meg: „Nemsokára apám is mellém került nagy lázzal. Vízhordás közben ráfagyott a ruhájára ömlött víz. A patakából kellett vederral merni. Utána felvinni a meredek medrén. A nagy hidegben síkos lett a feljáró, elcsúszott és így történt a szerencsétlenség. A szánon lévő nagy csebre előbb meg kellett tölteni, csak azután vitték be a lágerbe. Még négy napig egymás mellett, ugyanazon pokróc alatt feküdtünk. Neki nagy láza volt. [...] Más lehetőségem nem volt, csak vizes borogatást raktam a fejére. Nem kívánta az ételt. Mégis reménykedtem a csodában – kibírja, helyre jön! Miközben nagyon szenvedhetett, az otthon maradt családtagokat emlegette. [...] Az utolsó kívánsága – egy harapás alma. Most is tisztán látom a képet: néhányszor hörgött és leszámolt az étellel. Nyitott szemmel örök álomba merült. Ez történt 1945. február 8-án este. Csak majd márciusban töltötte volna a 45. életét.

*Kuporogtam a priccsen halott apám feje mellett. Tenyerembe támasztva homlokomat, könnyeztem. Nagyon elkeseredtem... [...] Összekucorodva elaludtam. Többet már nem tudok édesapámról, amíg aludtam kivitték.”*⁵⁶

A halottak eltemetése a foglyok egyik legkínosabb feladata volt. Sírásó brigádok alakultak, amelyek meszesgödörökbe egyszerre több hullát hantoltak el.⁵⁷ Télen a tömegsírok ásása a keményre fagyott föld miatt nagyon nehéz volt. A sírásók állandóan hatalmas máglyákat raktak ágakból, hogy a földet kissé felolvasszák, de így is alig sikerült csákmánnyal megásniuk a 30 centiméternél nem mélyebb sírokat.⁵⁸ Néha annyira fagyos volt a talaj, hogy csak a felszínét tudták felkaparni. Ilyenkor havas földkeveréket dobáltak a tetemekre, s azokat majd csak tavasszal temették el véglegesen.⁵⁹ Az olyan lágerekben, ahol nagyon magas volt a halálozási arány, és a sírásó brigádok nem bírták tartani az iramot, a hullákat a lakóbarakkok mögött egymásra hányták, s eltemetésükhöz csak tavasszal, a föld felengedésekor láttak hozzá. Így volt ez az Asa melletti 130/5-ös erdei lágerekben, ahol az elpusztult foglyok száma kiemelkedő

53 A különböző betegségeket leírja ZSIGMOND: i. m. 47–48, 56, 72, 81; SZABÓ: i. m. 68, 73.

54 PAPP: i. m. 54.

55 CSETRI.

56 HARMATI Miklós: *Kegyetlen élettapasztalat. A Közel múlt árnyékában 1944–1948*. 16. Kiadatlan kézirat a szerző tulajdonában.

57 A temetéseket leírja SZABÓ: i. m. 72, 77–78; VINCZE Sándor: *Pokoljárás*. Szabadság III(1991). 27. sz. (február 9.) 3; ERCSEY: i. m. 30.

58 RIEDER: i. m. 59.

59 ERCSEY: i. m. 31.

en magas volt.⁶⁰ Télen a holttestek a rettenetes hideg miatt nem indultak oszlásnak, sőt néha annyira összefagytak, hogy csákánnyal kellett szétverni őket, mielőtt a megásott sírokhoz vitték volna. Tavasszal azonban, ha nem temették el őket azonnal, elviselhetetlen szag terjedt a légerekben.⁶¹

A kegyetlen táborvilág főleg az értelmiség soraiban szedte áldozatait. Az értelmiségi középosztály színe-javának odaveszése miatt az erdélyi magyar társadalom a későbbiekben a primitív kommunista ideológiával szemben védtelenebbé és kiszolgáltatottabbá vált.

A túlélők többsége számára a várva várt szabadulás pillanata 1947–1948-ban jött el.⁶² Az utolsó nagyobb fogolytranszport 1949 októberében érkezett meg Erdélybe.⁶³ A még ezután is hátramaradó foglyok csak jóval később, 1950 és 1953 között térhettek vissza. A hazatérés útvonala változó volt. Az első állomás némelyeknek a rossz emlékű Focșani, másoknak a Râmnicu Sărat-i elosztóláger volt, ahol a bákói és buzăui Vöröskereszt látta el a hazaérkezőket. Az elosztó légerekben a foglyokat átvette a román hadsereg. Két hétig vesztőház alatt maradtak, majd hazaengedték őket.

A túlélők lelkében és emlékezetében örökre nyomot hagytak a szenvedések. Sokan közülük fizikailag annyira legyengültek, hogy hazatérésük után rövidesen meghaltak. Mások, akiknek a testi-lelki gyötrelmekből sikerült úgy-ahogy felépülniük, már egy teljesen megváltozott világot találtak maguk körül. Nehezen illeszkedtek be a békés, civil életbe. A háború utáni nehéz gazdasági helyzetben és a fogoly múlt miatti előítéletekkel terhelt politikai légkörben az értelmiségiek közül néhányan csak úgy tudták fenntartani magukat, hogy a lágerben elsajátított orosz nyelvet tanították. A politikai vezetés előírta az orosz nyelv kötelező oktatását az elemi iskolától az egyetemig, s orosztanároknak akkoriban igencsak nagy hiány volt.

E poklot megjárt, ártatlan emberek kálváriája sokáig tabutéma volt. A kommunizmus négy évtizede alatt szovjet munkatáborok, deportáltak egyszerűen nem léteztek. A politikai vezetés a hazatérőkről sem vett tudomást. A jogtalan elhurcolásról, az átélt szenvedésekről nyilvánosan beszélni, azokra emlékezni vagy azokról írni nem lehetett. Sőt, még csak említeni sem volt szabad.⁶⁴ Mindennek ellenére a túlélők közötti kapcsolat megmaradt, és a közösen átélt fogolyévek emléke mintegy búvópatakként tovább él. Az egykori elhurcoltak számon tartották és ma is számon tartják egymást. Az utóbbi években viszont egyre gyorsabban fogyatkozó számuk arra ösztönzi a történelmszót, hogy mintegy a huszonnegyedik órában felkutatssa a légereket valamikor megjárt, még élő szemtanúkat, és visszaemlékezéseiket rögzítve értékes forrásanyagot mentsen meg egy későbbi átfogó, tudományos feltáró munka számára.

Visszaemlékezéseket a túlélők csak 1989 után mertek írni, és az első memoárok is csak a rendszerváltozás után jelenhettek meg. Kevés, de értékes alkotás született az utolsó két évti-

60 SZABÓ: i. m. 74.

61 PAPP: i. m. 158.

62 SZABÓ: i. m. 125–127.

63 PAPP: i. m. 148, 156, 161.

64 A történeteket még CSATÁRI Dániel: *Forgószélben. A magyar–román viszony 1940–1945*. Akadémiai, Bp., 1969. alapvető fontosságú műve sem említi. Hasonlóképpen, Erdély történetének e tragikus epizódját Balogh Edgár sem jegyzi le *Szolgálatban, emlékirat 1935–1944* című, 1978-ban kiadott, terjedelmes és különben igen részletező visszaemlékezésében.

zedben.⁶⁵ Emellett interjúkötetek,⁶⁶ tanulmányok⁶⁷ és szakkönyvek⁶⁸ egyre bővülő sora idézi meg a kollektív traumát okozó történeteket.

A második világháború Erdély területén való véget érésének hetvenedik évfordulójához érve, úgy érzem, a holokauszt áldozatai előtti főhajtás mellett itt az ideje annak, hogy a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolt erdélyi magyarokról is méltóképpen megemlékezzünk. Ezt szolgálta egyebek mellett a foglyul ejtések évfordulóján, 2014 októberében a kolozsvári Házsongárdi-temetőben leleplezett háromnyelvű (magyar, román, német) emléktábla és az ezt követően szervezett nemzetközi konferencia is, amelynek a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem új, kolozsvári épülete adott otthont.

HUNGARIANS FROM TRANSYLVANIA IN THE FORCED LABOUR CAMPS OF THE SOVIET UNION

Keywords: *deportation, lager, captivity, trauma, disease, hunger, homesickness, death*

The study outlines the nearly forgotten historical event of the capturing of the civilian people as prisoners by the Red Army, that was taking control over Northern Transylvania in the fall of 1944. This central, planned and well organized action extended all over the northern region of Transylvania, and it was aimed especially on Hungarians from Szeklerland, central Transylvania and Crișana (Partium). There were taken by force around 20 000 Hungarian men, among them 5000 from the capital city of Transylvania, Cluj (Kolozsvár). The age of the prisoners was between 16 and 55 years. They were deported to several forced labour camps from the Soviet Union. The time spent in captivity in most of the cases was 4 years, but sometimes it could take even 8-9 years. The camps of war prisoners were situated on the territory of Ukraine (for example: Mykolaiv), in Ural Mountains (Ufa, Asa, Magnitogorsk), in Crimean Peninsula (Sevastopol, Simferopol, Feodosia) and in the region of the Sea of Azov (Taganrog) etc. The prisoners had to work in different mines or at loggings in very hard conditions, in summers being engaged in agricultural works in nearby Soviet kolkhozes. As a result of their very hard work and of the acute lack of food and medicines, the prisoners became extremely extenuated. One third of them died in captivity.

This piece of our contemporary history was a taboo subject during the whole Communist era, a real change being brought only by the revolution of 1989. Our study is based mostly on papers and articles

65 A legfontosabbak ezek közül: Kiss Jenő: *Ithaka messze van. Vallomás helyett krónika*. Erdélyi Szépművés Céh, Kvár, 1992; Szabó: *i. m.*; ERCSEY: *i. m.*

66 *Szemelvények a GULÁGok memórirodalmából. Artatlan magyar és német áldozatok sorsa a Gulágokon és a „malenkij robot” táboraiiban*. Szerk. ZSIROS Sándor. Örökségünk Felsőzsolca Alapítvány, 2013; PAPP: *i. m.*

67 MURÁDIN János Kristóf: *A megtizedelt város*. Korunk XV(2004). 10. sz. 57–65; Uő: *Az 1944-es frontátvonulás Kolozsváron = Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. Szerk. BÖGRE Zsuzsanna–KESZAI András–Ö. KOVÁCS József. L'Harmattan, Bp., 2012. 39–47.

68 STARK: *Magyar foglyok*; BENKŐ Levente–PAPP Annamária: *Magyar foglósors a második világháborúban*. I–II. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2007; VARGA Éva Mária: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében*. Russica Pannonicana, Bp., 2009 (Ruszisztikai Könyvek XXIII); BOGNÁR Zsolt: *Hadifoglytáborok és (hadi)foglósors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945*. Kairoosz, Bp., 2012.

published in the last two decades, which deal with these tragic events, and tries to offer an overview on the discussed problem. The source material of the study consists of books, studies, essays, memoirs, published recollections, data and articles printed in contemporary press, as well as interviews with survivors made by the author.

MAGHIARI DIN ARDEAL ÎN TABERELE DE MUNCĂ FORȚATĂ DIN UNIUNEA SOVIETICĂ

Cuvinte-cheie: *deportare, lagăr, captivitate, traumă, boală, foame, dor de țară, moarte*

Studiul prezintă un eveniment istoric aproape dat uitării, cu ocazia căruia în toamna anului 1944 Armata Roșie a luat ca prizonieri un număr foarte ridicat de persoane din rândul locuitorilor civili din Transilvania de Nord. Această acțiune planificată central și executată în mod sistematic s-a extins pe toată regiunea nordică a Transilvaniei, și i-a avut ca țintă îndeosebi pe maghiarii din Secuime, din centrul Transilvaniei și din Crișana. Au fost reținuți cu forța aproximativ 20 000 de bărbați maghiari, dintre care 5000 în capitala Ardealului, Cluj. Cei ajunși în captivitate sovietică aveau vârsta între 16 și 55 de ani. Prizonierii au fost deportați în diferite tabere de muncă forțată din Uniunea Sovietică. În majoritatea cazurilor timpul petrecut în captivitate era de 4 ani, dar câteodată putea să dureze chiar și 8-9 ani. Lagărele se situau pe teritoriul Ucrainei (de exemplu Micolaiiv), în munții Urali (Ufa, Asa, Magnitogorsk), în Peninsula Crimeea (Sevastopol, Simferopol, Feodosia) și în regiunea Mării Azov (Taganrog) etc. Prizonierii au lucrat în mine sau la exploatarea forestieră în condiții extrem de precare, iar în timpul verii au luat parte la muncile agricole din colhozurile apropiate. Munca deosebit de grea, lipsa acută de mâncare și de medicamente au dus la slăbirea extremă a deținuților. O treime dintre acești prizonieri au decedat în captivitate.

Această latură sumbră a istoriei noastre contemporane a fost o temă tabu de-a lungul întregii ere comuniste. Numai revoluția din 1989 a adus o schimbare profundă în această direcție. Studiul de față se încadrează în rândul lucrărilor apărute în ultimele două decenii, care au ca scop descrierea acestui eveniment tragic, încercând să ofere o privire în ansamblu asupra problemei discutate. Sursele folosite pentru realizarea studiului constă din cărți de specialitate, lucrări și studii de specialitate, memorii, colecții de documente, articole din presa contemporană, respectiv interviuri cu supraviețuitorii, realizate de către autor.

KÉPJEGYZÉK/LIST OF ILLUSTRATIONS/LISTA ILUSTRAȚIILOR

1. Bányáslámpa a Donbász szénbányaiból 1945-ből (Rajzer György és felesége tulajdonában, Rátka, Magyarország)/Safety-lamp from the mines of the Donbas region from 1945 (in possession of György Rajzer and his wife, Rátka, Hungary)/Lampă din minele regiunii Donbas din 1945 (în posesia lui György Rajzer și a nevestei sale, Rátka, Ungaria)
2. Fogoly lábbeli 1945-ből (Rajzer György és felesége tulajdonában, Rátka, Magyarország) / Footwear of a prisoner from 1945 (in possession of György Rajzer and his wife, Rátka, Hungary) / Încălțăminte de prizonier din 1945 (în posesia lui György Rajzer și a nevestei sale, Rátka, Ungaria)
3. Csajka vésett felirattal és fogoly által készített kanál 1945–1946-ból (Benkő Levente tulajdonában, Magyarvista)/Dixie with inscription and spoon made by a prisoner in 1945–1946 (in possession of Levente Benkő, Viștea, Romania)/Gamelă cu inscripție și lingură preparată de un prizonier în 1945–1946 (în posesia lui Levente Benkő, Viștea)

4. Lukács Ferenc tábori levelezőlapja a fogságból (Ábrahám Lídia, az egykori fogoly lányának tulajdonában, Kolozsvár)/Ferenc Lukács's postcard from a forced labour camp (in possession of Lídia Ábrahám, daughter of the former prisoner, Cluj-Napoca, Romania)/Carte poștală a lui Ferenc Lukács dintr-o tabără de muncă forțată (în posesia lui Lídia Ábrahám, fata fostului prizonier, Cluj-Napoca)
5. Foglyok által készített dohányszelencék az uráli lágerekből 1945–1946-ból (Benkő Levente és Fodor Eszter tulajdonában, Magyarvita, Kolozsvár)/Tobacco-jars from the lagers of Ural region made by prisoners in 1945–1946 (in possession of Levente Benkő and Eszter Fodor, Viștea, Cluj-Napoca, Romania)/Cutii de tutun din lagărele regiunii Ural realizate de prizonieri în 1945–1946 (în posesia lui Levente Benkő și Eszter Fodor, Viștea, Cluj-Napoca)
6. Tábori emléktárgy: Bitay László rézdrótból készített, monogramos „kitüntetései” (Bitay László egykori fogoly tulajdonában, Kolozsvár)/Souvenir from captivity: László Bitay's „decorations” with monograms made from copper wire (in possession of former prisoner László Bitay, Cluj-Napoca, Romania)/Suvenir din prizonierat: „decorațiuni” cu monogramă ale lui László Bitay făcute din sârmă de cupru (în posesia fostului prizonier László Bitay, Cluj-Napoca)
7. Gschwendtner Géza civil elhurcolt román nyelvű hatósági igazolványa a szovjet fogságról. Kiállítva Kolozsváron, 1949. május 12-én. (Gschwendtner Péter, az egykori elhurcolt fiának tulajdonában, Garbsen, Németország)/Official certificate of a former civil prisoner, Géza Gschwendtner, in Romanian language, about the years spent in Soviet captivity. Edited in Cluj, at 12 May 1949. (in possession of Peter Gschwendtner, son of the former prisoner, Garbsen, Germany)/Certificatul oficial în limba română al fostului prizonier civil, Géza Gschwendtner despre anii petrecuți în captivitate sovietică. Eliberat la Cluj, 12 mai 1949. (în posesia lui Peter Gschwendtner, fiul fostului prizonier, Garbsen, Germania)

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF

1

2

3

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА и КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА
СССР

Почтовая карточка военнопленного
Carte postale du prisonnier de guerre

Кому (Destinataire) Lukács Ferenc

Куда (Adresse) România, Jud. Buzău, Com. Badeni
(страна, город, улица, № дома, округ, село, деревня)

Отправитель (Expéditeur)
Фамилия и имя военнопленного Lukács Ferenc
Nom du prisonnier de guerre

Почтовый адрес военнопленного Ud. S.S.R. Măgurele, Com. Badeni
Adresse du prisonnier de guerre Rom. Cas. de Postale 148/5029

16-й тип. Зам. 393

4

5

6

Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Cluj.
Asimilată cu Județul
~~ROMÂNIA~~ ~~ROMÂNIA~~ ~~ROMÂNIA~~
SERV. ADM. GEN. **Secrétariat.** Cluj, la 12 Mai 1949
Nr. 5277/1949

Certificat
Presedintele Comitetului Provizoriu al comunei urbane Cluj,
Noi, ~~Presedintele~~ când în vedere cererea înregistrată la
Nr. de mai sus, în baza — cercetărilor făcute la fața locului — declarațiunilor
martorilor consemnate în proces-verbal

CERTIFICĂM:
Că D. *Gschwendtner Gheza*
născut la 27 Iul. 1925 în comuna *București* jud. *Hargh.*
fiul-fica lui *Ribakent* și *Hana* de ocupațiune *eler*
este domiciliat în Cluj, Str. *Polizei* Nr. 9, dela data de
1 Octombrie 1940 până în prezent nu s-a tre-
surere dela data de 15 Octombrie 1944
până la 23 Iunie 1948, în care timp a fost
în captivitate U.R.S.S. —
Drept care i-s-a eliberat spre ai servi în cauză *demnitate*.

Presedinte *Gschwendtner* Secretar *genera*
Gschwendtner *di Ivan*

7